

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA NUTQ MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING AKSIOLOGIK YONDASHUVLARI

Termiz davlat pedagogika institute
Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi
Boynazarova Nilufar Tilovmurot qizi
+99 178 97 35
boynazarovanilufar71@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutq madaniyatini rivojlantirishning aksiologik yondashuvlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Ta'lim jarayonida o'quvchilarning nutq faoliyati nafaqat lingvistik kompetensiyalarni shakllantirish, balki shaxsning ma'naviy-axloqiy kamolotini ta'minlashda ham muhim omil hisoblanadi. Shu bois nutq madaniyatini rivojlantirish jarayonida qadriyatlar tizimiga asoslangan pedagogik yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot davomida nutq madaniyatining mohiyati, uning tarkibiy komponentlari hamda boshlang'ich ta'lim jarayonida nutq madaniyatini rivojlantirishning aksiologik asoslari tahlil qilindi. Shuningdek, o'quvchilarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda milliy va umuminsoniy qadriyatlarning o'rni ham ilmiy jihatdan yoritildi. Maqolada interfaol metodlar, badiiy matnlar hamda kommunikativ mashqlar orqali o'quvchilarning nutq madaniyatini rivojlantirishning samarali usullari ko'rsatib berildi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, aksiologik yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarning nutq madaniyatini shakllantirish bilan birga ularning ijtimoiy faolligini va ma'naviy qadriyatlarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

Kalit so'zlar

nutq madaniyati, aksiologiya, boshlang'ich ta'lim, kommunikativ kompetensiya, pedagogik yondashuv, qadriyatlar, nutq rivoji

Annotation

This article analyzes the axiological approaches to developing speech culture among primary school students. In the educational process, speech activity plays an important role not only in the development of linguistic competence but also in the formation of students' moral and cultural values.

The research examines the essence of speech culture, its structural components, and the axiological foundations of developing speech culture in primary education. Special

attention is paid to the role of national and universal values in developing communicative competence among students.

The results indicate that the application of axiological approaches in the educational process significantly contributes to the development of students' speech culture, social communication skills, and moral values.

Keywords

speech culture, axiology, primary education, communicative competence, pedagogical approach, values

Аннотация

В статье рассматриваются аксиологические подходы к развитию речевой культуры учащихся начальных классов. Речевая деятельность играет важную роль не только в формировании языковых навыков, но и в развитии духовно-нравственных ценностей личности.

Исследование посвящено анализу сущности речевой культуры, её компонентов и аксиологических основ развития речи в начальном образовании.

Ключевые слова

речевая культура, аксиология, начальное образование, коммуникативная компетенция, ценности

Kirish

Hozirgi globallashuv jarayonida ta'lim tizimi oldida turgan muhim vazifalardan biri shaxsning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashdan iborat. Bunda o'quvchilarning nutq madaniyatini shakllantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Nutq madaniyati insonning fikrini aniq, ravon va mantiqiy ifodalash qobiliyati bilan birga uning ma'naviy dunyosini ham aks ettiradi.

Boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchilarning nutq faoliyati shakllanishida muhim davr hisoblanadi. Aynan shu davrda o'quvchilar til vositalaridan foydalanish, muloqot qilish va o'z fikrlarini ifodalash ko'nikmalarini egallaydi.

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda nutq madaniyatini rivojlantirish masalasi aksiologik yondashuv asosida o'rganilmoqda. Aksiologiya qadriyatlar haqidagi fan bo'lib, ta'lim jarayonida shaxsning ma'naviy qadriyatlarini shakllantirishga qaratilgan. Boshlang'ich ta'lim jarayonida nutq madaniyatini rivojlantirish faqat til qoidalarini o'rgatish bilan cheklanmaydi. Bu jarayon o'quvchilarda hurmat, muloqot madaniyati, odob-axloq kabi qadriyatlarni shakllantirish bilan ham uzviy bog'liqdir.

Asosiy qism

Boshlang'ich ta'lim tizimi shaxs kamolotining muhim bosqichlaridan biri hisoblanadi. Aynan shu davrda o'quvchilarda nutq madaniyati, muloqot ko'nikmalari, fikrni aniq va ravon ifodalash qobiliyati shakllana boshlaydi. Nutq madaniyati nafaqat tilni to'g'ri

qo'llash, balki jamiyatda qabul qilingan axloqiy-me'yoriy qadriyatlarga mos ravishda muloqot qilishni ham anglatadi. Shu sababli nutq madaniyatini rivojlantirish jarayonida aksiologik yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi.

Aksiologiya — bu qadriyatlar haqidagi ta'limot bo'lib, insonning ma'naviy, axloqiy, estetik hamda ijtimoiy qadriyatlarini o'rganadi. Ta'lim jarayonida aksiologik yondashuv o'quvchilarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, ma'naviy madaniyat hamda nutq etikasi kabi sifatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutq madaniyatini rivojlantirishda aynan shu qadriyatlarga asoslangan yondashuv muhim metodik asos bo'lib hisoblanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutq madaniyati avvalo ona tili va o'qish darslari orqali shakllanadi. Ushbu fanlar o'quvchilarning lug'at boyligini oshirish, nutqning grammatik jihatdan to'g'ri tuzilishini o'rgatish hamda muloqot madaniyatini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. O'qish darslarida badiiy matnlar bilan ishlash jarayonida o'quvchilar nafaqat yangi so'zlarni o'rganadilar, balki matnda aks etgan ma'naviy qadriyatlarni ham anglab yetadilar. Bu esa ularning nutqiy faoliyatini mazmunan boyitadi.

Aksiologik yondashuv asosida tashkil etilgan darslarda o'qituvchi o'quvchilarning nutqini rivojlantirish bilan birga ularda hurmat, mehr-oqibat, do'stlik, vatanparvarlik kabi qadriyatlarni ham shakllantiradi. Masalan, o'qish darslarida milliy adabiyot namunalari asosida tashkil etilgan suhbatlar o'quvchilarda fikrni erkin ifodalashga, muloqotda odob-axloq qoidalariga rioya qilishga o'rgatadi. Bu jarayonda o'quvchilar nutq orqali o'z munosabatini bildirish, baholash va xulosa chiqarish ko'nikmalarini egallaydi.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida nutq madaniyatini rivojlantirishning aksiologik yondashuvlari o'quvchilarning shaxsiy tajribasi bilan ham chambarchas bog'liqdir. O'quvchi o'z kundalik hayotida uchraydigan vaziyatlar asosida fikr yuritish orqali nutqiy faoliyatini rivojlantiradi. O'qituvchi esa bu jarayonni pedagogik jihatdan to'g'ri yo'naltirishi zarur. Masalan, "Odobli bola qanday gapiradi?", "Do'stlar bilan qanday muloqot qilish kerak?" kabi savollar asosida tashkil etilgan suhbatlar o'quvchilarning nutqiy tafakkurini rivojlantiradi.

Aksiologik yondashuvning muhim jihatlaridan biri — nutq etikasi va muloqot madaniyatini shakllantirishdir. Nutq etikasi insonlar o'rtasidagi muloqot jarayonida hurmat, samimiylik va madaniy muomala qoidalariga amal qilishni nazarda tutadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga nutq etikasi elementlarini o'rgatish ularning kelajakdagi ijtimoiy faoliyati uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli dars jarayonida salomlashish, minnatdorchilik bildirish, uzr so'rash kabi nutqiy formulalarni o'rgatish muhimdir.

Nutq madaniyatini rivojlantirish jarayonida interfaol metodlardan foydalanish ham katta ahamiyatga ega. Jumladan, “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Rol o‘ynash”, “Bahs-munozara” kabi metodlar o‘quvchilarning nutqiy faolligini oshiradi. Bu metodlar orqali o‘quvchilar o‘z fikrlarini erkin bayon qilish, boshqalarning fikrini tinglash va hurmat qilishni o‘rganadilar. Natijada muloqot jarayoni nafaqat bilim olish vositasiga, balki qadriyatlarni shakllantirish omiliga ham aylanadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida nutq madaniyatini rivojlantirishda badiiy adabiyotning roli ham katta. Badiiy matnlar o‘quvchilarning tasavvurini kengaytiradi, estetik didini rivojlantiradi hamda nutqning ifodaviyligini oshiradi. Badiiy asarlar orqali o‘quvchilar tilning boy imkoniyatlarini anglaydilar, obrazli fikrlash va ifodali nutq ko‘nikmalarini egallaydilar. Shu bilan birga, badiiy matnlarda aks etgan axloqiy qadriyatlar o‘quvchilarning ma’naviy dunyosini boyitadi.

Aksiologik yondashuv doirasida nutq madaniyatini rivojlantirishda oilaning ham o‘rni beqiyosdir. Oila — bolaning ilk tarbiya maskani bo‘lib, unda nutq madaniyatining dastlabki elementlari shakllanadi. Ota-onalar bolalar bilan muloqot jarayonida to‘g‘ri, ravon va madaniyatli nutqdan foydalanishi orqali ularga ijobiy namuna ko‘rsatadi. Maktab va oila hamkorligi esa o‘quvchilarda nutq madaniyatini rivojlantirish jarayonini yanada samarali qiladi.

Zamonaviy ta’lim sharoitida nutq madaniyatini rivojlantirishda axborot texnologiyalaridan foydalanish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Turli audio va video materiallar, elektron darsliklar hamda interaktiv platformalar o‘quvchilarning nutqiy faoliyatini faollashtiradi. Ayniqsa, multimedia vositalari yordamida tashkil etilgan mashg‘ulotlar o‘quvchilarning diqqatini jalb qiladi va nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Shuningdek, nutq madaniyatini rivojlantirish jarayonida o‘quvchilarning ijodiy faoliyatini rag‘batlantirish ham muhimdir. Hikoya tuzish, dialog yaratish, she’r yodlash, sahna ko‘rinishlari tashkil etish kabi mashg‘ulotlar o‘quvchilarning nutqiy faolligini oshiradi. Bunday faoliyat turlari o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi va nutqning ifodaviyligini kuchaytiradi.

Umuman olganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida nutq madaniyatini rivojlantirish jarayoni kompleks pedagogik faoliyatni talab etadi. Aksiologik yondashuv esa bu jarayonni ma’naviy qadriyatlar asosida tashkil etishga imkon beradi. Ushbu yondashuv orqali o‘quvchilar nafaqat to‘g‘ri va ravon nutqni egallaydilar, balki jamiyatda qabul qilingan axloqiy-me’yoriy qadriyatlarga hurmat bilan qarashni ham o‘rganadilar. Natijada ularning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishi uchun mustahkam asos yaratiladi.

Xulosa

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutq madaniyatini rivojlantirish ta'lim jarayonining muhim vazifalaridan biridir. Nutq madaniyati nafaqat til kompetensiyalarini, balki shaxsning ma'naviy qadriyatlarini ham shakllantiradi.

Aksiologik yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarning nutq madaniyatini rivojlantirishda samarali natijalar beradi. Ushbu yondashuv o'quvchilarda hurmat, muloqot madaniyati va ijtimoiy faollik kabi muhim fazilatlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Kelajakda boshlang'ich ta'lim jarayonida nutq madaniyatini rivojlantirishning innovatsion metodlarini ishlab chiqish muhim ilmiy vazifalardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov, I. (2008). *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. Toshkent.
2. Rahmatullayev, Sh. (2017). *Hozirgi o'zbek adabiy tili*. Toshkent.
3. Crystal, D. (2008). *A dictionary of linguistics and phonetics*. Oxford.
4. Yule, G. (2010). *The study of language*. Cambridge University Press.
5. Erdanova Zamira Olimovna REFLECTIVE IN FUTURE PRIMARY CLASS TEACHERS CULTURE DEVELOPMENT PROCESSES IMPROVEMENT International Journal of Pedagogics. VOLUME04ISSUE04PAGES:8790, 2024yil. <https://doi.org/10.37547/ijp/Volume04Issue0416>
6. Erdanova Zamira Olimovna., Safarqulova Nasiba Olimjonovna Boshlang'ich sinf o'qituvchilarida refleksiv ko'nikmalarni rivojlantirish jarayonlarini takomillashtirish INTERNATIONAL CONFERENCE ON MODERN DEVELOPMENT OF PEDAGOGY AND LINGUISTICS. Volume 01, Issue 02, 2024, 2024yil.
7. Olimovna, E. Z., & Olimjonovna, S. N. (2024, February). Boshlang'ich sinf o'qituvchilarida refleksiv ko'nikmalarni rivojlantirish jarayonlarini takomillashtirish. In *INTERNATIONAL CONFERENCE ON MODERN DEVELOPMENT OF PEDAGOGY AND LINGUISTICS* (Vol. 1, No. 2, pp. 61-67).
8. Olimovna, E. Z. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 13-17.
9. Olimovna, E. Z., & Durdona, N. M. (2025, January). ONA TILINI O'QITISHDA MATN USTIDA ISHLASH METODIKASI MAZMUNINI TAKOMILLASHTIRISH. In *INTERNATIONAL CONFERENCE ON MODERN DEVELOPMENT OF PEDAGOGY AND LINGUISTICS* (Vol. 2, No. 1, pp. 26-31).
10. Erdanova, Z., & Pardayeva, M. (2025). IMPROVING THE CONTENT OF THE METHODOLOGY OF WORKING ON TEXT IN TEACHING THE MOTHER LANGUAGE. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 5(1), 110-113.

11. Olimovna, E. Z. (2025). Improving the technology of working with text in native language lessons. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 5(3), 558-561.
12. Olimovna, E. Z. (2024). REFLECTIVE IN FUTURE PRIMARY CLASS TEACHERS CULTURE DEVELOPMENT PROCESSES IMPROVEMENT. *International Journal of Pedagogics*, 4(04), 87-90.
13. Nilufar BOYNAZAROVA. (2023). NATURE AND HUMAN HARMONY IN PERSONAL MORAL DEVELOPMENT. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 6-9. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3219>
14. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. *Open Access Repository*, 9(10), 99–102. Retrieved from <https://oarepo.org/index.php/oa/article/view/3553>
15. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. *Open Access Repository*, 9(10), 99–102. Retrieved from <https://oarepo.org/index.php/oa/article/view/3553>
16. Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 10-12. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3220>